

УДК 343.8

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ СЕРЕД ОСІБ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ НА ОБЛІКУ В ОРГАНІ ПРОБАЦІЇ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНИЙ АНАЛІЗ ДЕТЕРМІНАНТІВ

Богатирьов А.І., к. ю. н.,
помічник-консультант народного депутата України
Верховна Рада України

У статті автор здійснив теоретичний та практичний аналіз запобігання злочинності серед осіб, які перебувають на обліку в органі пробації, визначив її детермінанти та запропонував шляхи її усунення.

Ключові слова: детермінанти, запобігання, злочинність, засуджені, орган пробації.

В статье автор осуществил теоретический и практический анализ предотвращения преступности среди лиц, состоящих на учете в органе пробации, определил ее детерминанты и предложил способы ее устранения.

Ключевые слова: детерминанты, предотвращения, преступность, осужденные, орган пробации.

Bogatyrov A.I. THE CRIME PREVENTION AMONG PERSONS, WHO ARE REGISTERED IN THE ORGAN OF PROBATION: THEORETICAL AND PRACTICAL ANALYSIS OF THE DETERMINANTS

The article deal with theoretical and practical analysis of crime prevention among persons, who are registered in organ of probation, determinants are identified and suggested ways to fix it.

Key words: determinants, prevention, crime, convicted, organ of probation.

Постановка проблеми. Сучасна кримінально-правова політика держави орієнтує чинне законодавство та правозастосовну практику на подальше поглиблення диференційованого підходу до застосування кримінальної відповідальності та покарання як засобу запобігання злочинності взагалі, і запобігання злочинів серед осіб, які перебувають на обліку в органі пробації зокрема.

Слід визнати, що вчинення нових злочинів особами, які перебувають на обліку в органі пробації, є феноменом у кримінологічній науці, а тому долати таке явище слід не простими, наявними у суспільстві і передбаченими законом, засобами, але й шляхом розроблення та впровадження у практику органу пробації теоретично зрілих нових кримінологічних концепцій [11, с. 14].

Важливо наголосити, що дослідження детермінант злочинності є одним із центральних і найбільш дискусійних у науці кримінології. За даними наукових джерел детермінант – причина, що визначає виникнення певного явища. Отже під детермінантою слід розуміти родове поняття, що поєднує у собі два показники: причину й умови. Тому в назві нашої статті ми виходили з того, що детермінантами пенітенціарної злочинності слід розуміти причини та умови її виникнення серед осіб, які відбувають покарання, не пов'язані з позбавлення волі, і перебувають на обліку органу пробації.

Метою статті є встановлення детермінантів пенітенціарної злочинності серед осіб, які перебувають на обліку в органі

пробації, і надання пропозиції щодо їх подолання.

Ступінь розробленості проблеми. Теоретичним підґрунтям написання статті стали праці вітчизняних учених у галузі кримінології, зокрема: Ю.М. Антоняна, О.М. Бандурки, І.Г. Богатирьова, В.В. Василевича, В.В. Голіни, Б.М. Головкина, О.М. Джужі, Т.А. Денисової, В.В. Дрьоміна, І.М. Даньшина, А.П. Закалюка, О.Ф. Зелінського, О.Г. Кулика, В.М. Кудрявцева, О.Г. Колба, І.Б. Медицького, М.С. Пузирьова, В.А. Тулякова, О.М. Литвинова, В.І. Шакуна та інших вчених.

Виклад основного матеріалу. Особливе занепокоєння державних інституцій, у тому числі й правоохоронних органів, викликає швидкі темпи криміналізації суспільства, що проявляється, насамперед, у змінах кількісних та якісних характеристик злочинності, консолідації кримінального світу і розширенні сфери його впливу на суспільство. Тому не викликає сумніву, що кожна теоретична чи прикладна спроба удосконалення механізмів запобігання цьому небезпечному явищу повинна визнаватися вкрай необхідною і бажаною.

Ми поділяємо думки вчених-кримінологів про те, що сьогодні гостро відчувається дефіцит наукових теорій, які узагальнюють дані процеси та пропонують суспільству нову кримінологічну парадигму та оцінку кримінальної реальності [1].

На наш погляд, саме позитивним кроком розвитку вітчизняної кримінологічної науки є пошук обґрунтованих нових концептуальних підходів щодо запобігання вчинення

нових злочинів серед засуджених до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі.

Ми підтримуємо позицію професора О.М. Джужі, що загальна профілактика містить у собі діяльність держави, суспільства, їх інститутів, що спрямована не на боротьбу зі злочинністю, а на вирішення відповідних програм, завдань у сфері політики, економіки, соціального життя, морально-духовній сфері тощо [2, с. 19]. У той же час при вирішенні цих завдань створюються умови, що усувають саму можливість вчинення тих чи інших протиправних діянь або зменшують їх рівень. Запобіжний ефект у цьому випадку досягається внаслідок поєднання зусиль держави її інституцій, відсутність такого поєднання створює сприятливі умови для вчинення кримінального правопорушення.

Про беззаперечний позитивний вплив на злочинність усіх загальних заходів і в повному обсязі, як це стверджували деякі автори [3, с. 29], говорити не доводиться. Основний тягар впливу на злочинність припадає на загальні заходи соціального запобігання, а спеціальні заходи, частину яких реалізують органи пробації, відіграють важливу, але все ж таки не головну роль.

В якості елементів системи запобігання пенітенціарної злочинності слід розглядати не тільки і не стільки різні органи, що ведуть боротьбу зі злочинністю, скільки їх функції, фактичну діяльність осіб, які застосовують спеціальні заходи соціальної профілактики [4, с. 131].

Вітчизняні вчені у галузі кримінології зазначають, що запобігання злочинності тісно пов'язане з перетвореннями в житті суспільства, які відбуваються поступово в економіці, ідеології, соціальній політиці та інших сферах суспільних відносини. Зарубіжні вчені кримінологи теж вважають, що в даному процесі абсолютно неприпустимі поверхневий або ж волюнтариський підходи, спроби вирішувати питання профілактики злочинам засобами, що не відповідають сучасному стану речей в суспільстві [5, с. 234].

У резолюції VI Конгресу ООН з попередження злочинності і поводженні з правопорушниками йдеться, що запобігання злочинності повинно спрямовуватися на усунення причин та умов, що її породжують, подолання соціальної нерівності, низького рівня життя, безробіття тощо. Такі напрями запобігання злочинності містяться й в інших міжнародних документах. Наприклад, у Караській декларації, прийнятій на п'ятому Конгресі ООН з попередження злочинності і поводженні з правопорушниками відмічається, що попередження злочинності необхідно розглядати в контексті економічного розвитку, політичних систем, соціальних і культурних цінностей та соціальних утво-

рень. Головне в попереджувальній діяльності держави та суспільства – визначення її основних напрямків. Держава повинна захищати суспільство і народ від злочинців.

Головним аспектом у проведенні загальносоціальних запобіжних заходів є така дія на свідомість, особливо на свідомість нестійких у криміногенному відношенні громадян, яка спонукала б до правомірної поведінки і переконувала б у невігоді вчиняти будь-які злочини.

Функція загальносоціальних запобіжних заходів послідовно здійснюється всім прогресивним розвитком суспільства. Таким чином детермінанти злочинності серед засуджених до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, характеризуються досить значними і довготривалими видами соціальної діяльності, розвитком економіки, забезпеченням прав, свобод, законних інтересів громадян, зміцненням законності, соціального захисту населення.

До зовнішніх чинників, які можуть позитивно вплинути на запобігання злочинності серед осіб, які перебувають на обліку органу пробації, можна віднести: належні соціально-побутові умови; економічні (наявність роботи, що є достатньо привабливою для засудженого); надання однакових можливостей реалізувати себе засудженим, як і іншим людям, у спорті, навчанні тощо; створення позитивних сімейних родинних стосунків; залучення як державних, так і недержавних організацій для надання психологічної, соціальної, правової, педагогічної і медичної допомоги [6, с. 143].

Соціальний контроль являє собою сукупність норм, інститутів та відносин, що спрямовані на забезпечення поведінки людей відповідно з інтересами даної соціальної групи, суспільства загалом. Соціальний контроль включає інституційний, ціннісний та поведінковий аспекти. Норми та цінності моралі, права, релігії, етики є джерелами мотивації і прийняття рішень, еталонами для вироблення зразків поведінки, і одночасно вони виступають в якості інструментів соціального контролю, встановлюючи межі допустимих відхилень у поведінці від загальноприйнятних стандартів і даючи принципову основу для застосування моральних, правових та інших санкцій. Соціальний контроль може бути формальним (інституційним) і неформальним. Формальний здійснюється системою державних правоохоронних органів (системою юстиції) [7, с. 385].

Як відзначають вчені Київської кримінологічної школи, від того, як втілюються в життя вимоги соціального контролю, значною мірою залежить реалізація в суспільстві профілактичних функцій, оскільки цей контроль сприяє регуляції соціальних про-

цесів та впливу на особу, завдяки яким у свою чергу підвищується ефективність попереджувальних заходів [8].

Це пов'язано з тим, що соціальний контроль ставить дії суб'єктів у певні рамки, що не дозволяють порушити приписи моралі та права, чи утруднюють такі порушення. Розвиток соціального контролю виступає як необхідна передумова та як найважливіший фактор подальшого удосконалення діяльності, спрямованої на попередження аморальних проявів та злочинів, що перетворює контроль в одне з найважливіших засобів попередження злочинів.

Відомо, що запобігання злочинності, як компонент, входить в більш масштабну профілактику, яку в теорії визначають терміном «соціальна профілактика». Її найважливіше завдання полягає в тому, щоб не допустити злочинної поведінки. Очевидно, що ефективність запобігання злочинів перебуває в прямій залежності від використання максимуму можливостей, які знаходяться в розпорядженні суспільства та держави, а останні не обмежуються лише сферою спеціально направлених на вирішення даного завдання зусиль.

Справедливо зазначається, що при всьому значенні адміністративних та правових заходів, вирішальна роль у подоланні анти-суспільних явищ належить соціальній профілактиці, усуненню тих конкретних економічних факторів, які так або інакше підтримують існування моральних аномалій [9, с. 61].

Система запобігання злочинності у своїй основі виходить із загальних теоретичних та практичних підходів, визначених кримінологічною наукою, які передбачають загально-соціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи запобігання злочинам. Виходячи з цього, заходи запобігання злочинам серед осіб, які перебувають на обліку в органі пробації, можна класифікувати наступним чином. Серед заходів профілактичного-виховного впливу виділяють загальні, спеціальні та індивідуальні форми впливу.

До загальних належать:

- видання законодавчих актів;
- інформування широких кіл населення через засоби масової інформації про відповідальність за злочини;
- покращення соціальних та економічних умов, що позначаються на життєдіяльності населення;
- розбудова державних інституцій, які ведуть боротьбу зі злочинністю (суди, органи внутрішніх справ, прокуратура, органи виконання покарань).

До спеціальних:

- реформування судової системи з розширенням впровадження покарань, альтернативних позбавленню волі;

- підвищення ролі кримінально-виконавчої інспекції у справі виправлення та ресоціалізації засуджених;

- нормативне визначення участі громадськості в процесі впровадження альтернативних позбавленню волі видів покарань;

- визначення ролі адміністрації підприємств, установ та організацій різних форм власності щодо профілактики злочинів серед засуджених до покарань, альтернативних позбавленню волі.

До індивідуальних:

- профілактично-виховні заходи;
- контроль та нагляд за поведінкою засуджених;

- засоби стимулювання (заохочення та стягнення);

- сприяння розвитку саморегулятивної поведінки [10, с. 296].

Запобігання злочинів серед осіб, засуджених до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, розглядається в теорії права як сукупність трьох основних функцій: регулятивної, охоронної та виховної, нами пропонується систему запобігання вчинення злочинів особами, які перебувають на обліку в органі пробації, доповнити такими функціями:

- мотиваційна (зміна мотивації та потреб засудженого);

- причинно-наслідкова (усунення причин та обставин, що вплинули на девіантну поведінку, негативних особистісних рис, негативного оточення);

- орієнтовно-сміслова (позитивна зміна особистісних орієнтирів та переконань, світогляду засудженого);

- саморегулятивна (самоконтроль та саморегуляція психічних станів, законослухняна самокерована поведінка).

Запобігання вчинення нових умисних злочинів особами, які перебувають на обліку в органі пробації, спрямована на виявлення і усунення детермінантів, які сприяють їх вчиненню не конкретною особою, а взагалі. До таких слід, віднести систематичний аналіз статистичних даних, як загалом по органу пробації, так і по окремих об'єктах, про вчинені правопорушення, їх характер, місце, час вчинення, контингент правопорушників тощо.

Виявлення і усунення детермінантів, які сприяють вчиненню злочинів засудженими, які перебувають на обліку в органі пробації, потребують сьогодні вирішення нагальних проблем:

- удосконалення кримінального, кримінально-виконавчого законодавства;

- удосконалення структури і методів діяльності органу пробації;

- створення організаційного, технічного, матеріального, ресурсного механізму діяльності органу пробації;

– забезпечення безпеки персоналу органу пробації;

– своєчасне подання матеріалів до суду стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, які не виконують покладених судом обов'язків;

– регулярне інформування органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, прокуратури, судів про стан правопорядку серед осіб, які перебувають на обліку в органі пробації.

Викликає занепокоєність обставина, що державні органи, органи місцевого самоврядування не сприяють працевлаштуванню таких осіб. Адже завдання виправлення та ресоціалізації осіб, засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі та звільнених від відбування покарання з випробуванням, покладається не лише на орган пробації. Суспільство через певні соціальні інститути має брати в цьому процесі активну участь, здійснюючи належний соціальний контроль за даною категорією засуджених, з метою запобігання вчинення ними рецидивних злочинів.

Вивчення практики роботи органу пробації щодо виконання кримінальних покарань показує, що детермінантами не працевлаштування засуджених є: по-перше, небажання деяких засуджених працювати; по-друге, відчувається небажання керівників підприємств незалежно від форм власності приймати на роботу засуджених осіб. Опитування персоналу пробації показало, що більшість із них самі відчувають труднощі в працевлаштуванні осіб, які звертаються до них за допомогою. Перш за все, це пов'язано з малооплачуваністю запропонованої роботи. В результаті засуджені довгий час вимушені підшукувати роботу, що їм підходить. Вважаємо, що для вирішення такої проблеми більш активніше необхідно залучати громадські організації та використовувати досвід європейських країн.

Одним із напрямків усунення детермінантів вчинення серед осіб, які перебувають на обліку в органі пробації, нових злочинів має бути організація їх роботи на належному рівні, що має виражатися в ретельному доборі кадрів, матеріальному і моральному стимулюванню їх праці, оснащення сучасною технікою. У зв'язку з прийняттям Верховною Радою України Закону України «Про пробацію», на нашу думку, до органу пробації повинні прийти не тільки юристи за фахом, а й психологи, соціальні працівники, ті, хто обрали цю роботу за покликанням, а не з яких-небудь кон'юнктурних міркувань.

Висновок. На підставі вищевикладеного пропонуємо персоналу органу пробації з метою подолання у засуджених особистіс-

них кримінологічних нахилів до вчинення повторного злочину такі заходи:

– постійне формування у засуджених правосвідомості, соціальних навичок і вмінь, необхідних для їх подальшої адаптації в суспільстві;

– свідоме включення засуджених у різні види корисної діяльності;

– зміцнення дисципліни, формування готовності до неухильного виконання вимог законів, поважного відношення до людини, його життя, здоров'я, честі і гідності, а також до суспільства, праці, норм, правил і традицій людського співжиття, загальнолюдської культури;

– підтримка соціально корисних зв'язків засуджених у період відбування покарання, надання їм допомоги в підготовці до звільнення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Джужа О.М., Василевич В.В., Кирилюк А.В. Теоретичні проблеми сучасного погляду на розвиток кримінології // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) [Електронний ресурс]. – 2002. – № 6. – Режим доступу: http://mndc.naiu.kiev.ua/Gurnal/6text/6_17.htm.

2. Джужа О.М. Кримінологія як наука: Кримінологія: підруч. / О.М. Джужа. – К.: Юрінком-Інтер, 2000. – 223 с.

3. Кудрявцев В.Н. Эффективность закона как средства уголовной политики // Основные направления борьбы с преступностью. – М., 1975. – С. 29-46.

4. Зеленецкий В.С. Инновационные принципы современной уголовно-процессуальной политики Украины / В.С. Зеленецкий // Вестник Академии пограничной службы Украины. – Серия «Право» № 1(4). – С. 131-136.

5. Курс советской криминологии. Предупреждение преступности / Под ред. В.Н. Кудрявцева, И.И. Карпеца, Б.В. Коробейникова. – М.: Юрид. лит., 1986. – 351 с.

6. Богатирьев І.Г. Кримінальні покарання, не пов'язані з позбавленням волі (теорія і практика їх виконання кримінально-виконавчою інспекцією): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. – К., 2006. – 434 с.

7. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика / А.П. Закалюк. – К.: Ін Юре, 2007. – Т. 2. – 712 с.

8. Кримінологія : навч.-метод. посіб. / В.В. Василевич, Т.Л. Кальченко, Н.В. Кулакова та ін. / за заг. ред. проф. О.М. Джужі. – К.: Атіка, 2008. – 316 с.

9. Кримінологія: учебн. / под. ред. Г.А. Аванесова. – М.: Юнити, 2005. – 361 с.

10. Богатирьев І.Г. Теоретичні основи запобігання злочинності серед засуджених до покарань, альтернативних позбавленню волі / І.Г. Богатирьев // Науковий вісник Юридичної академії МВС: зб. наук. праць. – 2005. – № 1 (20). – С. 290-297.

11. Богатирьев І.Г. Запобігання пенітенціарної злочинності в Україні: посіб. / І.Г. Богатирьев, О.І. Богатирьова, М.С. Пузирьов / за заг. ред. О.М. Джужі. – К.: ВД «Декор», 2014. – 14 с.